

המקדש בפירות שביעית*

ראשי הפרקים

א. סוגית הגמרא במסכת קידושין

ב. המקדש בפירות שביעית מקודשת – דיעבד או לכתחילה

ג. שיטת הירושלמי

ד. האיסור לקדש בפר"ש – ד"ת או דרבנן

ה. כסף קידושין – כסף שיווי או כסף קנין

ו. קידושין – קנין ממוני או קנין איסורי

ז. גדר איסור סחורה בפירות שביעית

ח. קידושי אשה צורך השווה לכל נפש

א. סוגית הגמרא במסכת קידושין

משנה קידושין נ,ב: "מעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות וליקט אדם אחד כלכלה של תאנים ושלחן היתה ושל שביעית היתה... אין אחיות מקודשות" ובגמ' (שם נב,א) – "אמר רב ש"מ המקדש בפירות שביעית מקודשת" בראשית דברינו נבוא לבאר ההו"א מדוע המקדש בפירות שביעית לא תהיה מקודשת הרי לכאורה, זכה בהם והרי הם שלו לכל דבר? בביאור ההו"א נביא כמה הסברים:

הסבר א' – פירות שביעית לא ממונו דזוכה הם, רש"י (שם ד"ה המקדש) – "ולא אמרינן לאו ממונו דזוכה בהן נינהו אלא כיון דזכה בהן ממונו הוא לכל דבר" (ע"כ הסבר א' ברש"י) וכן כתב ר"י הזקן בפירוש השני ובשיטה לא נודע למי בפירוש א' ובמאירי. והתוס' (שם ד"ה המקדש) הביא גם הוא הסבר זה והוסיף שהטעם דלא הוי ממונו דזוכה כיון דלא בא אלא מטעם זכיה.

הרש"ש והפני"י מקשים על תוס': מה ההו"א שבגלל שבא עליו מטעם זכיה לא יוכל לקדש בו אשה, וכי מי שזוכה בממון מהפקר לא יוכל לקדש בו אשה!?

* המאמר הוא פרי לימוד משותף עם אחי ר' יעקב כהן הי"ו.

לכן פירשו בכוונת רש"י, שס"ד שפירות שביעית הוי כמו מעשר שני לר"מ (קידושין נב, ב): "המקדש במעשר שני בין שוגג בין מזיד לא קידש דברי ר"מ, ושם ברש"י – דקסבר ר' מאיר מעשר ממון גבוה הוא) דהוי ממון גבוה וכוונתו לומר דס"ד דכמו דמעשר שני יש בו רק היתר אכילה ואין בו זכות ממונית דמבחינה ממונית הוי ממון גבוה, ה"ה פירות שביעית שכתוב בהם (ויקרא כה, יב) "ויבל הוא קדש יהיה לכם" לא יהיה בהם אלא היתר אכילה בלבד, ולא הוי ממון לקדש בו אשה קמ"ל דהוי ממון לגמרי, ואין כונת התורה לומר שהם כהקדש מבחינה ממונית (אלא שצריך לאוכלם בקדושה) וא"כ נמצא שמקדש בשלו.

ולתרץ דברי התוס' כתב המהרי"ט (ח"א סי' קנ ד"ה איברא) דס"ד שפירות שביעית הותרו לאכילה ומשולחן גבוה קאכיל אלא שיש איסור ליתנם לאחרים, ודמי לפועל שמותר לו לאכל פירות מהכרם שעובד בו, ואסור לו לתת מהם לאשתו ולבניו (למ"ד משל שמים הוא אוכל כדאיתא בב"מ צב, א).

ר"ל דשאני זכיה דפירות שביעית מזכיה בהפקר, שבזכית פירות שביעית בא מטעם זכיה ז"א שיש לו רק דין זכיה (מסוים) בפירות אך לא זכיה ממש, דהיינו לאכול הוא בעצמו ולא ליתנם לאחרים. משא"כ בזכיה מההפקר הוי זכיה לגמרי והוי קנינו לכל דבר.

הסבר נוסף כתב המהרי"ט (שם) בביאור תוס' דידן, דהו"א שלא הגביה את הפירות כדי לזכות בהם לעצמו אלא לקדש בהם אשה ולא נעשה ממון (כדין המגביה מציאה לחבירו שקנה חבירו ולא הוא), קמ"ל דזכה בהם לעצמו קודם והוי ממון לקדש בו האשה.

בספר דבר יעקב (שם) הביא הסבר נוסף בהו"א דתוס', שיש חילוק בין פירות שביעית לסתם הפקר. דהו"א שדין הפקר בפירות שביעית הוי דין בחפצא שנשארים לעולם הפקר ואין בהם זכיה (וכתב שפירוש זה ניחא בלשון רש"י ודחוק בלשון התוס').

העצמות יוסף מבאר, שתוס' קיצרו דבריהם, וכוונתם דכיון שפירות אלו גדלו בשדה של האשה ופירות אלו בעצמם ניתנו לה בקידושיה, הו"א שאין לה גמירות דעת להתקדש כיון שסבורה שקיבלה דבר שהוא בלאו הכי שלה (וכוונת תוס' כיון שבאו מחמת זכיה מהאשה) קמ"ל כיון שזכה בהם הוי ממון וגומרת בדעתה להתקדש לו בהם.

הסבר ב' – "לאכלה ולא לסחורה" – רש"י (שם): "א"י דלא תימא לאכלה אמר רחמנא ולא לדבר אחר", וכן כתב תוס' (שם): "א"י יש לפרש דאע"ג דאסור לקנות מהם חפץ כדכתיב לאכלה ולא לסחורה ה"מ לכתחילה אבל בדיעבד המקח קיים, וכן גבי אשה בדיעבד מקודשת, וכן משמע לקמן במתני' (נו,ב) דקתני מכרן וקידש בדמיהן מקודשת" עכ"ל. וכן כתב ר"י הזקן בפירושו הראשון.

וצריך ביאור, דמפשט התוס' בתירוץ זה (השני) נראה שסובר דפר"ש הוי ממונו דזוכה ובוה נחלק על התירוץ הראשון, שסבר דהוי ממון גבוה, רק שיש איסור סחורה וההו"א שאינה מקודשת גם בדיעבד, מדוע? הרי הוי ממונו, וגם אם עבר על איסור סחורה זה לא ימנע את חלות הקידושין?

אלא צ"ל שההו"א שהתורה עשתה פר"ש ממונו דזוכה רק לענין אכילה, אבל לענין סחורה לא הוי ממונו – ולכן לא יכל לקדש בו אשה (וכן כתב בשיעורי ר' דוד פוברסקי עמ"ס קידושין).

ב. המקדש בפירות שביעית מקודשת – דיעבד או לכתחילה

כאמור תוס' בתירוץ השני כתב "המקדש בפירות שביעית מקודשת אע"ג שאסור לקנות מהם חפץ כדכתיב לאכלה ולא לסחורה ה"מ לכתחילה אבל בדיעבד המקח קיים וכן גבי אשה בדיעבד מקודשת".

ז"א, למסקנה המקדש בפירות שביעית מקודשת בדיעבד אבל לכתח' אין לקדש בהם משום איסור סחורה וכשם שאסור מדינא לקנות חפץ (שאינו אוכל) בפירות שביעית. וכן שנינו (שביעית ח,ח) "אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית, ואם לקח – יאכל כנגדן". וה"ה שאין מקדשין בהם ירושלמי (שם) "א"ר יוסי זאת אומרת שאסור ליקח אשה מדמי שביעית דלכן מה בין הקונה אשה מה בין הקונה שפחה".

וכן ברמב"ם (אישות ה,ג) "המקדש בפירות שביעית או באפר פרה אדומה או במים שמילאן לעשותן מי נדה הרי זו מקודשת", והמשנה למלך (שם) כתב דהרמב"ם אזיל בשיטת התוס' והירושלמי דלכתחילה אסור לקדש בפירות שביעית, וז"ל: "ומדברי רבינו שכתב המקדש בפירות שביעית וכו' נראה דסבירא ליה דדוקא בדיעבד אבל לכתחילה אסור וכסברת הירושלמי" (בהמשך נביא חולק על פירוש זה ברמב"ם).

ר"י הזקן (בד"ה בפירות שביעית) מגיע למסקנה שונה מתוס', וז"ל: "ואע"ג דאמר רחמנא לאכלה ולא לסחורה לא אמרינן קידושין שהאשה נקנית מהם כסחורה דמי". מבואר בדבריו שקנין אשה לא הוי סחורה, ולא דמי לקנין חפץ בפירות שביעית, שאסורה משום לאכלה ולא לסחורה. ולפי"ז יוצא דלכתחילה מותר לקדש אשה בפירות שביעית, ובזה חלוק ר"י הזקן על תוס' הנ"ל שכתבו שיש איסור לכתחילה לקדש אשה בפר"ש משום איסור סחורה.

תוס' בע"ז (סב, א ד"ה נמצא) מסתפקים האם מותר לקדש אשה בפירות שביעית לכתחילה, וז"ל: "ואע"פ שאמרנו שאסור לפרוע חובו בפירות שביעית משום שלא לאכלה הוא, מ"מ לקדש אשה מותר אע"פ דלאו לאכלה הוא. כדאמרינן פרק האיש מקדש מעשה באחד שקידש חמש נשים בכלכלה של שביעית ואמרו חכמים אין האחיות מקודשות הא אחרות מקודשות וטעמא דמשום פריה ורביה אקילו בה רבנן. ומיהו יש לדחות דהתם דיעבד אבל לכתחילה אסור", עכ"ל. נמצא דתוס' נוקטים, בצד אחד, כשיטת ר' הזקן בהבנת הגמ' בקידושין והוא שמותר לכתחילה לקדש אשה בפירות שביעית. מ"מ ישנו הבדל ביניהם בסיבת ההיתר. לתוס' ר"י הזקן הטעם שמותר לכתחילה משום שקנין אשה לא הוי סחורה כלל, ואילו תוס' בע"ז ביארו שמותר למרות איסור סחורה משום שהקילו חכמים מטעם פו"ר¹. ולכאורה, יש נפ"מ בין הטעמים כגון המקדש איילונית וזקנה. לתוס' ר"י הזקן שהטעם שמותר לקדש לכתחילה בפר"ש משום דקנין אשה לא הוי סחורה ה"ה שמותר לקדש לכתחילה איילונית.

אבל לתוס' דע"ז שטעם ההיתר משום פו"ר יהיה אסור לקדש לכתחילה איילונית בפר"ש דכאן לא שייך ההיתר דפו"ר (מ"מ אפשר דאחר שהתירו לקדש בפר"ש לכתחילה לא פלוג חכמים).

נפ"מ נוספת בין הטעמים: באופן שיכל להשיג בקל פירות שאינם קדושים בקדושת שביעית ולקדש בהם האם צריך מדינא להשתדל לקדש בפירות שאינם קדושים בקדושת שביעית. לתוס' ר"י הזקן – אין צורך בהשתדלות זו

¹ ויש להעיר – דכיון שרק האיש מחוייב בפו"ר ולא האשה א"כ האשה עוברת באיסור סחורה בקבלת קידושה, וצ"ל שתוס' סובר שאיסור סחורה אינו אלא על המוכר בלבד. וכמו שכתב הנוב"י (מהדו"ק עז) שאיסור סחורה חל על המוכר בלבד כיון שהוא מוכר ואינו משתמש בפירות לאכילה, אבל הלוקח שקונה לאכילה אינו עובר על איסור סחורה. ולכן האשה שקונה הפירות לשם קידושין אינה עוברת עבירה. וכן דעת הכפות תמרים (סוכה לט, א) ואפשר שגם המקנה (קידושין נב) שסובר שאיסור סחורה הוי גם על הלוקח, יסכים לתוס' שההיתר משום פו"ר, דפו"ר לאו דוקא וה"ה מצות שבת (לשבת יצרה) שגם האשה חייבת בה דוחה איסור סחורה.

משום שההיתר הוא היתר גמור, אך לשיטת תוס' בע"ז שההיתר בנוי על דחיה של איסור סחורה מפני פו"ר י"ל שבאופן זה שיכול בקל לקדש בפירות שאינם קדושים בקדושת שביעית מבלי להזדקק להיתר פו"ר, אין איסור סחורה נדחה (אף כאן אפשר לומר שאחרי שהתירו חכמים לקדש משום פו"ר לא דנים בכל מקרה בפני עצמו אם יש צורך בהיתר זה או אין צורך ובכל מקרה מותר).

ג. שיטת הירושלמי

בירושלמי (שביעית ח,ח) על המשנה ש"אין לוקחין עבדים וכו' מדמי שביעית", נאמר: "א"ר יוסי זאת אומרת שאסור ליקח אשה מדמי שביעית דלכן מה בין הקונה אשה מה בין הקונה שפחה" (וכן איתא בירושלמי מעשר שני פ"א הל' א). מבואר בירושלמי כתוס' בקידושין (נב,א) שאסור לכתחילה לקדש בפירות שביעית. וכבר העיר רעק"א בגליון הש"ס (ע"ז סב,א) על מה שכתבו התוס' (בתחילה) שמותר לכתחילה לקדש אשה בפרי"ש, שלכאורה זה נגד הירושלמי הנ"ל, וכן העיר המשנה למלך (אישות ה,ג).

המלאכת שלמה (שביעית ח,ח) על המשנה ש"אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית" כתב וז"ל: "עבדים וקרקעות ובהמה טמאה דאינם בני אכילה ולאכלה ולא לסחורה אמר רחמנא, וכתוב בה"ר שמשון המוגה ירושלמי א"ר יסא זאת אומרת שאסור לאדם ליקח אשה מפירות שביעית דאשה ליקוחין כתיב בה, דאם לא כן מה בין הקונה אשה לקונה שפחה. ויש לחלק דגבי אשה איכא מצות פו"ר וראוי להקל" ע"כ. ולכאורה, צ"ב האם כוונת הר"ש לחלוק על הירושלמי, וצ"ל שכוונתו דלפי הבבלי יש סברא לחלק בין קונה אשה לקונה שפחה. המצפה איתן (ע"ז,שם) – מיישב את הסתירה על התוס' מהירושלמי ומסביר שהתוס' סובר שהתירו שבות משום פו"ר (וכעין זה פרי"ת בביצה לו), אך הירושלמי אזיל לשיטתו (במס' יומא) דמשמע דס"ל – שאסרו שבות.

ישוּב זה אין בו כדי ליישב את שיטת ר"י הזקן שסובר שההיתר לקדש בפרי"ש אינו משום פו"ר. בפרשת המלך (אישות ה,ג) – כתב שמה שפסק הרמב"ם "המקדש בפירות שביעית וכו' ה"ז מקודשת", ר"ל שמקודשת לכתחילה (ולא כמו שכתב המל"מ שם שהרמב"ם פסק כן רק בדיעבד אבל לכתחילה אסור, וכדברי הירושלמי). ובהמשך דבריו הקשה "מנין לקחו (הרמב"ם והסוברים כוותיה) לדחות מה שמפורש בירושלמי", וכמו שהקשה רעק"א הנ"ל, ותירץ וז"ל: "ונראה לי בזה דיש לרבינו הכרח מגמ' בבלי דמותר גם לכתחילה

לקדש אשה בפירות שביעית. דהנה בקידושין שם אמרו אמר רב ש"מ ממתניתין ארבע ונקט רב בידיה תלת, ש"מ המקדש בפירות שביעית וכו' וש"מ אשה נעשית שליח לחברתה ואפילו במקום שנעשית לה צרה, ואם נימא דמה דאמרו ש"מ המקדש בפירות שביעית מקודשת הכוונה לדיעבד אבל לכתחילה אסור וכדברי התוס' שם, א"כ איך נעשית אשה שליח לחברתה הרי אין שליח לדבר עבירה וכו'. מבואר דאם היה כאן דבר עבירה לא היו חלים הקידושין רק בשביל המקבלת עצמה, ולא לאחרות שמקבלת בשבילן. ומדנשנה דרק האחיות אינן מקודשות הא נכריות מקודשות משום שאשה נעשית שליח לחברתה אפילו במקום שנעשית לה צרה, בע"כ דס"ל בבבלי שאין כלל איסור לקדש בפירות שביעית, ודחו הנאמר בירושלמי מפני הבבלי" (ועיי"ש מה שכתב בהסבר המשנה לדעת הירושלמי). וא"כ אפשר שגם ר"י הזקן למד הכרח זה ולכן פסק שמוטר לכתחילה לקדש בפר"ש (וכן כתב פרשת המלך מפורשות בדעת ר"י הזקן ע"ש).

ד. האיסור לקדש בפר"ש – ד"ת או דרבנן

לשיטות הסוברים שאסור לכתחילה לקדש אשה בפר"ש האם הוא איסור מדרבנן או שיש בזה איסור דאורייתא. הנה בתוס' בע"ז (סב,א) שהזכרנו, מבואר שלצד שאסור לקדש בפר"ש ה"ז איסור דרבנן, שהרי מה שצדדו שמוטר לקדש בפירות שביעית לכתחילה הוא משום שהקילו מטעם פו"ר משמע שלצד שיש איסור הוא איסור מדרבנן. וכן הוכיח בספר משנת יוסף (שביעית ח,ח) מתוס' דידן ממה שהביאו ראיה בסוף דבריהם שבדיעבד מקודשת מדרבנן (קידושין נו,ב) מ"המקדש בערלה, בכלאי הכרם וכו' אינה מקודשת, מכרן וקידש בדמיהן מקודשת", ולכאורה, מה הראיה הרי חלופי איסורי הנאה אינם אסורים בהנאה מן התורה אלא מדרבנן ולפיכך מקודשת, אבל פירות שביעית תופסין דמיהן מן התורה, ואסורים בסחורה מן התורה הם ודמיהם, אלא על כרחך דסבירא להו שהאיסור לסחור, לקנות ולקדש בפר"ש אינו אלא מדרבנן. (אך העיר שמתחילת דברי התוס' שכתבו שאסור לקנות מהם חפץ כדכתיב 'לאכלה ולא לסחורה' משמע כביכול שהאיסור מד"ת. וסיים, דאולי נתכוונו לאיסור דרבנן משום לתא דלאכלה ולא לסחורה).

לעומתם, הרמב"ן והרשב"א כתבו שהאיסור לקדש אשה בפר"ש הוא איסור ד"ת, וז"ל הרמב"ן (ע"ז סב, א ד"ה נמצא): "פירש (רבינו חננאל) רחמנא אמר בפירות שביעית דלאכלה ניתנו ולא לדבר אחר, לפיכך אסור ליקח בפירות

שביעית מן התורה כל דבר שאינו נאכל, כדתנן במסכת שביעית אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית. וכ"ש בפירות שביעית עצמן, והא דתנן במסכת קידושין וש"מ המקדש בפירות שביעית מקודשת, דיעבד קאמר, והיינו, ש"מ דאף על גבי דאסור מקודשת היא² וכך אמרו בירושלמי, מה בין הקונה אשה לקונה שפחה", עכ"ל. וכן משמע בריטב"א (שם) בשם רבו הרשב"א.

ה. כסף קידושין – כסף שיווי או כסף קנין

כעת, נבוא לבאר מה כוונת ר"י הזקן ד"אשה לא הוי סחורה", ובמה נחלקו עליו הראשונים הנוקטים שיש איסור בקידושי אשה לכתחילה.

הנה נחלקו הסמ"ע והט"ז בחו"מ (ר"ס קצ) בהגדרת קנין כסף בקרקע. לסמ"ע מה ששדה נקנה בשווה פרוטה זה דוקא בשנותן בעד שיווי המקח ונותן פרוטה בעת תחילת הפרעון והשאר זוקף עליו במלוה, או כשכל שיווי המקח אינו אלא פרוטה, אבל אם אינו נותן בעד שיווי המקח אלא שנותן לקנין לא מהני שהרי בשדה עפרון הוי בעד שיווי המקח.

ובט"ז (שם) השיג על הסמ"ע ממה שאשה נקנית בפרוטה, דודאי שכסף זה אינו אלא כסף קנין דשיווי המקח לא שייך באשה, וז"ל: "וזה פשוט שבאשה קונה אותה דרך נתינה לחוד לא בתורת שיווי מה שהוא שוה"

והב"ח (בטור חו"מ, שם) השיג על עצם היסוד שכסף הוי כסף שיווי, ולדעתו כל קנין כסף הוי בתורת קנין אפילו בשדה כדכתיב "שדות בכסף יקנו".

² והרי קיי"ל כרבא (תמורה ד, ב) שסובר שאי עביד לא מהני, וא"כ איך מקודשת בפר"ש הרי עבר על איסור סחורה? וראיתי להביא מה שהביא לתרץ ע"כ בס' דבר יעקב. אכן לסוברים שהאיסור לקדש אשה בפר"ש הוא מדרבנן – לא קשה לפי החת"ס (יו"ד סי' ו) והנו"ב (מהדו"ק אה"ע עו) שס"ל שבאיסור דרבנן לכו"ע אי עביד מהני. אבל לסוברים שהאיסור הוא איסור ד"ת, וכן לסוברים שאי עביד לא מהני קיים גם באיסורי דרבנן (סמ"ע חו"מ רה, ג) קשה. הפנ"י (סוף גיטין) כתב, שרק בלאו אי עביד לא מהני אבל באיסור עשה מהני, א"כ כיון שאיסור סחורה הוי לאו הבא מכלל עשה אי עביד מהני. ר' נתן אדלר (בספרו משנת נתן) תירץ – דשאני פירות שביעית שכתוב בהם "קודש יהיה" וילפינן (קידושין נח, ב) מכאן שתופסת דמיה ש"מ שהקנין קיים.

והדבר יעקב תירץ כיון שקיי"ל שבמקום שלא יתוקן האיסור, ע"י שנאמר אי עביד לא מהני, אין את הכלל אי עביד לא מהני. י"ל כיון שבסחורה בפירות שביעית האיסור הוא לא בעצם חלות הקנין אלא במה שמתנהג בפר"ש כדרך הסוחרים (שכן מוכר מעט שרי) א"כ גם אם נאמר שהקנין לא חל, עבר על האיסור. ככה"ג לא אמרינן אי עביד לא מהני והמקח קיים.

מעתה י"ל שזהו שורש מחלוקתם של תוס' ר"י הזקן ויתר הראשונים, דאם גדר כסף קידושין הוא כסף שיווי, דהיינו, שהכסף הוא תמורת האשה יש מקום לאסור קידושי אשה בפירות שביעית משום סחורה דנמצא שתמורת שווה פרוטה מפירות שביעית הניתנים לאשה נקנית לו האשה, והוי סחורה בפירות שביעית – כך סברו החולקים על תוס' ר"י הזקן.

אך דעת ר"י הזקן שגדר כסף קידושין אינו כסף שיווי אלא כסף קנין. וא"כ המקדש אשה בפירות שביעית אין מקום לאסור זאת משום סחורה, מכיון שהאשה לא נקנית לו תמורת הפירות שנתן לה – שנאמר שסחר בפר"ש, אלא האשה נקנית לו בעצם מעשה נתינת הפירות, ונמצא שרק השתמש בפירות שביעית לעשות מעשה קנין, ואין פעולה זו שייכת לאיסור סחורה כלל. וזהו שכתב ר"י הזקן "דאשה לא הוי סחורה", דרק בקניית חפץ בפירות שביעית או בדמי שביעית שמשלם את שיווי החפץ יש לאסור משום סחורה. (כך גם מבאר את מחלוקת הראשונים בספר דבר יעקב).

אך עפ"י מה שהביא האפיקי ים (ח"א סי' טז) בשם הגאון ר' חיים עוזר שיש לחלק בין קנינים לקידושין, דבמכירה גדר קנין כסף הוא כסף שיווי החפץ הנמכר, ובכסף קידושין לכו"ע הוי כסף קנין – א"א לתלות מחלוקת הראשונים הנ"ל בגדר קנין כסף, משום שגם הסמ"ע יודה בקידושין דהוי כסף קנין דבאשה לא שייך שיווי ותמורה. (וכן הסביר פרשת המלך בדעת הרמב"ם שהתיר, לדעתו, לקדש לכתחילה בפר"ש).

אבל באבני מילואים (כט,ב) צידד בשיטת הסמ"ע דגדר קנין כסף הוי שיווי (והוכיח זאת מכמה מקומות ע"ש) ולא רק במכר אלא גם בכסף קידושין הוי כסף שיווי דגם באשה שייך שיווי³, עיי"ש, א"כ נוכל לחזור ולתלות מחלוקת הראשונים הנ"ל במחלוקת בגדר קנין כסף.

ו. קידושין – קנין ממוני או קנין איסורי

בעוד אופן (ע"פ שיעורי הגר"ד פוברסקי זצ"ל) אפשר לבאר פלוגתת הראשונים אם קידושי אשה הוי סחורה. דלכו"ע כסף קידושין הוא כסף

³ ע"י בחידושי שרידי אש (קידושין יא,א) שהלך בגישת האפיקי ים שהבאנו, ושם בהערות גחלי אש (ד"ה אבל) כתב לבאר דברי האבני מילואים, שאין כוונתו לומר דכסף קידושין הוי שיווי לאשה, דהרי אין לבעל קנין בגוף האשה, והכוונה שיווי להסכמתה ולהתרצותה להתקדש, וכלשונו של האבני מילואים "שיווי הקידושין" ולא שיווי האשה.

שיווי, אלא נחלקו במה שנחלקו הראשונים בסוגית המקדש במלוה (קידושין ו,ב): "אי בקידושין חשוב שהאשה נותנת לו דבר שיחשב ריבית".

"אמר אביי המקדש במלוה אינה מקודשת בהנאת מלוה מקודשת ואסור לעשות כן מפני הערמת ריבית". והגמ' מבארת מהי הנאת מלוה שמקודשת בה "דארווח לה זימנא". וברש"י (שם ד"ה לא) – "ולא ריבית גמור דלא קץ לה מידי ולא מידי שקל מינה" וכו'. ובתוס' (שם ד"ה דארווח) הקשו "לא נהירא כיון שהוא נותן לה זה פרוטה בקידושין ולא נתן לה כלום הוי כאילו נתנה לו פרוטה ממש והוי ריבית גמור"

והרשב"א (שם ד"ה אילימא) כתב – "וי"ל כיון דגופה ממש לא קני ליה לא הוי ריבית". ז"א ואין בקידושיה נתינת דבר ממשי שתחשב נתינה זו שכר וריבית עבור הרווחת הזמן. א"כ אפשר לומר שר"י הזקן שכתב ש"אשה לא הוי סחורה כלל" זאת משום דסבירא ליה כשיטת הרשב"א שלא שייך לומר דקנין האשה לבעל הוי ריבית, משום שאין לבעל קנין ממוני באשתו אלא הקנין באשה הוא חלות איסור באשה. וא"כ לא דמי לסחורה דמקבל תמורה ממונית בעד הפירות שביעית, ולא הוי סחורה. ואילו יתר הראשונים סוברים דלא כרשב"א ולפיכך הוי סחורה.

ז. גדר איסור סחורה בפירות שביעית

ונראה, שאין הכרח לומר שדעת האוסרים לקדש אשה בפר"ש הוא משום ההסברים שהבאנו לעיל שכסף קידושין הוי כסף שיווי או משום שקידושי אשה חשוב נתינת דבר (וכדלעיל ודלא כהרשב"א), וזאת ע"פ מה שנברר בגדר איסור סחורה בפר"ש. דישנם שני מיני סחורה:

א. קניה במקום הזול ומכירה במקום היוקר, וגדר האיסור הוא – שמתנהג בפירות שביעית בדרך סחורה.

ב. קנית חפץ בפירות שביעית, פריעת חוב, תשלום לבלן ולספר בפר"ש, וגדר האיסור, שמתמש בפירות שביעית שלא לצורך אכילה.

ונצטט כאן את דברי העוטה אור (ענייני שביעית, סי' יא הערה 17) שמוכיח שישנם שני דינים נפרדים הנלמדים מהדין ד"לאכלה ולא לסחורה", ושפריעת חוב וקנית חפץ וה"ה קידושי אשה בפירות שביעית אסורה לא מדין סחורה אלא מפני שאין משתמש בפירות לשם אכילה.

"הנה, הדין שאין פורעין בפירות שביעית סתמא קתני, אפילו חוב מועט. והכי מוכח נמי ממתניתין פ"ח מ"ד לקח ככר מן הנחתום בפונדיון סתם לא ישלם לו דמי שביעית, שאין פורעין חוב בפירות שביעית, אף שפונדיון הוא דבר מועט (שש עשרה פרוטות כדאיתא בקידושין יב), וכן קפסיק בגמ' ותני שאין פורעים בפירות שביעית. ומשמע אפילו מאותם שקנה לאכילה והותיר שמוותר למוכרם. ולכאורה תימה, דבגמ' ע"ז (סב,א) איתא דה"ט דאין פורעין חוב מפירות שביעית משום דכתיב לאכלה ולא לסחורה. והרי פירות שהותיר יכול למכור וכן הרי דעת תוס' בע"ז שם ד"ה נמצא, דמעט מותר למכור שלא בשוק, וא"כ כשפרע חוב לא יהא אלא כאילו מכר הפירות וקיבל כסף תמורתם ואיך אסרינן בפירות שהותיר (או בחוב מועט) לפרוע חוב. וצ"ל דשני דינים ואיסורים ילפינן מ"לאכלה": א. איסור סחורה מלאו הבא מכלל עשה ואם קנה מעט ומכר או מכר מפירות שהותיר אין זו סחורה דדרך סחורה קונה הרבה במקום הזול ומוכר במקום היוקר. ב. שפירות שביעית ניתנו לצורך אכילה דוקא, והא דמותר למכור מעט או מה שהותיר בכסף, הוא משום שעם הכסף יכל לקנות דבר מאכל. כמש"כ התוס' בע"ז שם, ולא מבעיא אם שילמו לו מיד דהכסף נתפס בק"ש וחייב לקנות בו אוכל, אלא אפי' במכר בהקפה דהכסף שקיבל לא יתפס בק"ש, ומ"מ עם הכסף יוכל לקנות אוכל חולין, והרי א"כ השתמש עם פירות שביעית שמכר לצורך אכילה אלא שהחליפם באוכל חולין, משא"כ כשפורע חוב בפירות שביעית הרי לא קיבל מזומנים שיוכל לקנות בהם אוכל, ונמצא שהשתמש בפירות שביעית שלא לצורך אכילה. ועיין היטב לשון חזו"א סי' יג סקכ"ו שכתב כדברינו, וה"ט ג"כ שאין קונים בהמה טמאה וחלוק וכלים מפירות שביעית, דמשתמש בהם שלא לאכילה, ולשון הגמ' בכורות יב גבי קונה בהמה טמאה, ובע"ז סב גבי פריעת חוב משום דכתיב לאכלה ולא לסחורה הוא לאו דוקא ועיקר הדבר שאין זה לאכלה אף שאין זה סחורה".

ואלו דברי החזו"א (שביעית יג,כו): "הא דאין פורעין חוב מפירות שביעית אינו משום סחורה, שהרי בלקח לעצמו והותיר מותר למוכרו ואפי"ה אסור לפרוע ממנו חוב, אלא כשם שאין מוכרין מאכל אדם ליקח מאכל בהמה דחשוב כמשתמש בפירות שביעית שלא כדרך הנאתן, ה"נ כשפורע חובו חשוב כלקח דבר שאינו מהשתמשות פירות שביעית וגרע מאילו נתן במתנה.

ונראה דאיסור זה הוא מדרבנן (וכמשי"כ תוסי' ע"ז סב, א ד"ה נמצא דבמקום פו"ר אקילו רבנן, ואף למאי דכתבו שם לדחות י"ל דלא הקילו רבנן לכתחילה אבל האיסור הוא מדרבנן).⁴

משמע מהחזו"א ומהעוטה אור שקידושי אשה בפירות שביעית שייך לדין השני, דהיינו שמשתמש בפר"ש שלא לצורך אכילה. מעתה, אין לנו בסיס והכרח לומר שהראשונים הנ"ל נחלקו בגדר קנין כסף קידושין אם הוא כסף שיווי או כסף קנין, כמו שנקטנו לעיל, שיש לומר דכו"ע סוברים דכסף קידושין הוא כסף קנין, ובכל אופן אוסרים הראשונים לקדש בפר"ש משום שיסוד איסור סחורה בקניית חפץ בפר"ש, וה"ה קידושי אשה הוא משום שמשתמש בפירות שביעית שלא לצורך אכילה, וא"כ גם אם גדר כסף קידושין הוא כסף קנין יש לאסור מפני שמשתמש בפר"ש שלא לצורך אכילה.

מאותה סיבה אין הכרח לתלות את מחלוקתם במה שנחלקו הראשונים אם קידושי אשה חשוב קבלת דבר שיחשב ריבית, שיש לומר דכו"ע סוברים שאין קנין האשה אלא חלות איסור ואפ"ה אסרו הראשונים לקדש בפירות שביעית מפני שמשתמש בפר"ש שלא לצורך אכילה.

ה. קידושי אשה צורך השווה לכל נפש

אחר שהסקנו, שסברת האוסרים לקדש בפר"ש הוא מטעם שאסור להשתמש בפר"ש שלא לצורך אכילה, נשאר להסביר את דעת ר"י הזקן שמתיר לכתחילה לקדש אשה בפר"ש.

והנה, ראיתי מה שהביא המשנת יוסף (שביעית ח, ח אות ג) בשם האשל אברהם ומה שהוסיף מעצמו, לחדש שקידושי אשה (ביאה) הוא בגדר הנאה המותרת בפר"ש. ואע"פ שפר"ש נאסרו בסחורה הותרו להנאות אחרות ולא דוקא לאכילה.

המשנת יוסף בא לתרץ מה ההבדל בין קידושי אשה שמותר לכתחילה לקדש בפר"ש (שכן משמע מהירושלמי קידושין ב,ו) ע"פ המראה פנים והבית

⁴ מכח יסוד זה, שיש איסור להשתמש בפר"ש שלא לצורך אכילה, דוחה המשנת יוסף (תוספות אחרונים ז, ג) את ראית התורת זרעים מקידושי אשה שאפילו מכירת פירות שביעית בשווה פרוטה אסורה כשהיא דרך סחורה, וז"ל: "ותו דאהא דתנן (ח, ח) אין לוקחין עבדים וכו' מדמי שביעית, ופירש הר"ש דשביעית לא ניתנה אלא לאכילה אמרין בירושלמי ז"א (מדאסור ליקח עבדים ושפחות, פנ"מ) שאיסור ליקח אשה מדמי שביעית לא משום סחורה אתינן עלה, אלא שאין קנין האשה מידי דאכילה, ואין משם ראיה דסחורה אסורה אפילו בפרוטה".

רידב"ז) ואילו לקנות שפחה אסור, וז"ל: "ונראה לעני"ד בהקדם דברי האשל אברהם שהקשה על הירושלמי דאוסר לקדש אשה מדמי שביעית דאל"כ מה בין הקונה אשה לקונה שפחה, דלכאורה, אינו דומה דבירושלמי (ז, א) מבואר דורדים (שהעשירים כובשים אותם לשמן לריח) קדושת שביעית חלה עליהם משום דהוי דבר השווה לכולם (דמילכס לאכלה' דרשינן הראוי לכולכם ואף שאין עושים מלוגמא אינו ראוי אלא לחולים, ביאור הגר"א) וי"ל לפי"ז דגדר הצורך של הנאות מפר"ש דומה לגדר צורך אוכל נפש דמלאכת יו"ט (כתובות ז, א) דביאה הוי דבר השווה לכל נפש. ולכן אפילו לר"פ דאוסר למבעל בתחילה בשבת, מתיר ביו"ט דהוי חבורה לצורך השווה לכל נפש. אבל מוגמר אין עושים ביו"ט דהוי הבערה שאינה אלא למפונקים. והקשו בתוס' (שם ד"ה אמר ליה) דהא (בביצה כב, א) אסר לכבות הנר מפני דבר אחר והכא (בחבורה) שרי משום שצריך לכל נפש. ותירצו דהכא דוקא בביאה ראשונה דמצוה הוא דהוי צורך מצות היום, אבל לכבות הנר בשביל שאר ביאות אינו כ"כ צורך מצות היום, ע"ש. וא"כ גם לענין שביעית הוה קידושי אשה דבר השווה לצורך כל נפש והוי בכלל 'לכס' השווה והראוי לכולם, וגם הוא מצוה רבה (כמו ביאה ראשונה שהותרה לצורך כיון דהויא גם מצוה כהתוס' הנ"ל) דלא תוהו בראה לשבת יצרה, ומוכרים ס"ת ללמוד תורה ולישא אשה (מגילה כז, א), וכהן מיטמא טומאה דרבנן ללמוד תורה ולישא אשה וכו' אלו תורף דבריו בתוספת ביאור.

ולפי האמור יש חילוק גדול בין שפחה לאשה הגם שעושה לו מלאכתו ומשמשת אותו מ"מ הרי זו הנאה חיצונית כמו בית שפשיטא שאסור לבנותו מדמי שביעית. אבל אשה הוי צורך עצמו כעין אוכל נפש דפלא דידיה הוא. והגם שלדברי הרמב"ן והריטב"א (עז סב, א) עדיין אין זה מתיר לקנותה לכתחילה מדמי שביעית דכל הלוקח דבר שאינו נתפס בקדושת שביעית ה"ז בכלל סחורה, מ"מ לתוס' על כרחך לא סבירא להו כן דהנאת גוף זו השווה לכל נפש מותרת לכתחילה, עכ"ל. גם המעשה רקח שלמד ברמב"ם שמותר לקדש בפר"ש לכתחילה כתב בטעם הדבר כטעם המשנת יוסף.